

AVSONIVS VIR SPECTABILIS
NOVI NAMJESNIK KASNOANTICKE DALMACIJE

Marin Zaninović

U području Podstrane, točnije kod crkvice sv. Martina blizu mora, nađen je 1976. ulomak kasnoantičkog natpisa.¹ Otkriven je u jednoj gomili prilikom krčenja polja na zemljištu Vinka Banića pok. Marina, na položaju koji se naziva Brsine u blizini spomenute crkvice. Prostor oko crkvice odavno je poznat po brojnim nalazima iz antičkoga vremena, posebno po natpisima u njenoj blizini ili pored nje.² Novonađeni ulomak sada je uzidan u novi ogradni zid vrata V. Banića u neposrednoj blizini mjesta nalaza. Ploča iz domaćega vapnenca je odlomljena u gornjem i donjem dijelu pa je natpis nažalost nepotpun. Ima dimenzije 35 cm visine, 54 cm širine. Na desnoj strani natpisa sačuvana je priprosta jednostruka profilacija ploče. Lijeva strana je odlomljena i nedostaju jedno do dva ili tri rubna slova natpisa. Natpis ima osam redaka, s tim što su prvi i posljednji redak manjkavi zbog oštećenja lomljenjem ploče na tim mjestima. Visina slova je više-manje ujednačena i iznosi 3,5—4 cm. Pismo je kapitala sa kasnoantičkim oznakama, što je posebno vidljivo u donjoj crti slova L povinutoj prema dolje, što je značajka naših natpisa od IV stoljeća pa dalje.³ Slova teku bez razmaka među riječima ili distinguensa. Tekst natpisa glasi:

.....
.... SVIS I ...
IVS NEGABATVR VE
NVNC TEMPORIBVS PE ...
SIMIS VIR SPECTABILI ..
AVSONIVS COMIS SACR ..
CONSISTORII ET DALMAT ..
RVM CONSVLENS PE
... M HON ...

¹ Zahvaljujem kolegici mr Jasni Jeličić, koja mi je omogućila objavu ovoga natpisa.

² Vidi bilješke *F. Bulić*, Bull. dalm. = (BD), XVI, 1893, 177; BD, XXII, 1899, 209; BD, XXXIX, 1907, 143 i *M. Zaninović*, Ilirsko pleme Dalmati, Godišnjak Akad. BiH (CBI), V/3, Sarajevo 1967, 17—18; *B. Gabričević*, Neobjavljeni natpis iz Podstrane, Poljički zbornik 1, Zagreb 1968, 133.

³ *P. Petrović*, Paleografija rimskih natpisa u Gornjoj Meziji, Beograd 1957, 155.

.....
.....
ius negabatur ve [nandi vel veniendi?]
nunc temporibus pe [s] —
simis vir spectabili[s] ..
Ausonius comis sac [ri]
consistorii et Dalmat [ia] —
rum consulens pe [rfe] —
ctissimus que] m ho [no —
rem]

što bi u hrvatskom prijevodu glasilo: ...svojima pak? nijekase pravo lova? ili dolaska, prolaza? Sada u najgorim (teškim, nesretnim) vremenima uzoriti muž Auzonije dostojanstvenik časnoga (carskoga, državnoga) vijeća i konzul Dalmacije savršeni, koju čast ...

Auzonije je bio visoka ličnost kasne antike u Dalmaciji, i to u rangu njenoga namjesnika kojega znamo jedino po ovome natpisu. Na to ukazuju njegove titule iz složene državne hijerarhije toga razdoblja koje su se razvile nakon dominata, tj. carske uprave Dioklecijana i posebno Konstantina. Ta je hijerarhija zapisana i utvrđena u poznatom spisu *Notitia dignitatum* nastalom između 390—425. n. e.⁴ *Vir spectabilis* je oznaka čina, stupnja ili položaja i to za službenike drugoga razreda u kasnom rimskom carstvu, koji dolaze nakon *illustres* koji pripadaju prvome razredu senatskom (*clarissimi et illustres*).⁵ Ona se javlja u različitim kombinacijama te može označavati i pokrivati različite funkcije, kako ih je obradio W. Ensslin u navedenoj raspravi. Za nas je zanimljivo da ova titula označava i vojne zapovjednike koji stoje na čelu pojedinih pokrajina ili dijeceza kao *vicarii* ili *praesides*. Tako su nabrojani u *Notitia dignitatum orientis* i *occidentis*, kao na pr.: Asiae (or. XXIV, 11, 20), Ponticae (or. XXV), Thraciarum (or. XXVI, 9) i dr. Na zapadu: Africae (occ. XX, 8, 16), Britanniarum (occ. XXIII, 8, 16), Hispaniarum (occ. XXI, 6, 16).⁶ *Vir spectabilis* je titula koju nosi i *comes Illyrici* (occ. VII, 40).⁷

Pridjev *spectabilis* ne označava osobu istaknutog položaja prije druge polovine prvog stoljeća naše ere, već ima smisao »ono što se može vidjeti sa svih strana« (Ovid., *Met.*, III, 708; *Trist.*, III 8, 35), pa iz toga slijedi i značenje *admirabilis* »onaj koji je na divljenje« (Ovid., *Met.*, VI 165, VII 469 i 705). Kao oznaka ranga prvi put se spominje 18. travnja 365. u Teodozijevom kodeksu (VII 6, 1), gdje je zabilježen *vir spectabilis proconsul Africae*. Pravna vrela kao Teodozijev i Justinijanov zakonik, zatim natpisi, papirusi, Kasiodorove *Variae* i spisi kasnolatinskih epistolografa (Symmachus, Augustinus, Apollinaris Sidonius, Ennodius) su izvori za poznavanje kruga osoba kojima je ova titula pripadala.

⁴ E. Polaschek, PWRE, XVII, 1, col. 1085.

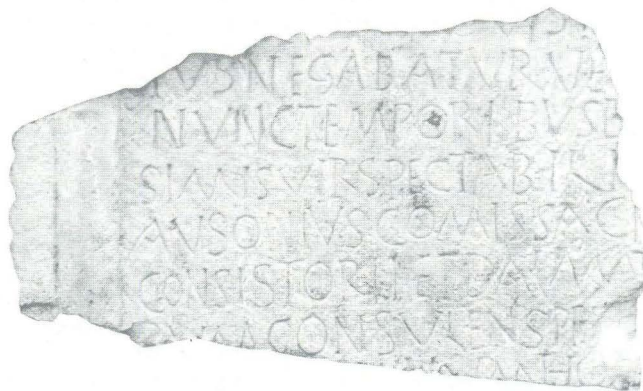
⁵ W. Ensslin, *spectabilis*, PWRE, III A (1929), col. 1552, 7; E. Stein, *Geschichte des spätrömischen Reiches I*, Wien 1928, 337—343; *Daremberg — Saglio*, Dictionnaire . . ., s. v. *spectabilis*, 1556, 10.

⁶ W. Ensslin, o c., 1562 — 63.

⁷ O. Seeck, *comites*, PWRE, VII HB (1900), col. 656.

Njih je bio veliki broj i različite im se službe mogu podijeliti, na one zabilježene u *Notitia dignitatum*, zaključno sa Kasiodorom, i one za Justinijana.⁸ U ovoj tituli sadržana je vojna zapovjednička funkcija Auzonijeva u našoj pokrajini kasne antike.

Slijedeća oznaka njegove visoke funkcije- i dostojanstva je *comis sacri consistorii et Dalmatiarum consulens p[er]fectissimus*. *Comis* umjesto *comes* je pojava vulgarno-latinskoga jezika kasne antike, kojih ima priličan broj na natpisnim spomenicima antičke Dalmacije, a obradio ih je P. Skok. Zamjena *ē* sa *i* na kraju je veoma česta, pa tako nastaje izrazita konfuzija u nastavcima: *-is, -es, -it, -et*. Tako *praesis* iz god. 337/360. (CIL III 2771) mjesto klasičnog *praeses, supir* mjesto *super* (CIL III 9507) iz god. 378, *finis* mjesto *fines* (CIL III 9863) Grahovo iz god. 282/4. i drugi primjeri što ih donosi P. Skok.⁹ Kao i *spectabilis* tako i titula *comes* pokriva široku skalu funkcija i dužnosti. O. Seeck ih je nabrojio i obradio 104 u svojoj fundamentalnoj raspravi o tom

Natpis Auzonija, dosad nepoznatog namjesnika provincije Dalmacije

nazivu.¹⁰ Riječju *comites* rimski pisci početno označuju svitu koja prati germanske poglavice i vladare (Tac., *Germ.*, 13, 14; Ammian., XVI, 12, 60). *Comites* su bili i svita prokonzula i namjesnika kada su išli u provincije, a od Klaudija označavaju i članove i funkcionere carske pratnje *comites Augusti*. Takav je na pr. bio *Sex. Palpellius Hister comes Tiberii Caesaris Augusti datus ab divo Augusto* (Dessau, ILS 946; Inscr. It., X/1, 66, Pola) iz poznate obitelji antičke Pole, koji je bio u najužoj Tiberijevoj pratnji u germanskom ratu 10—11. n. e., konzul 43. i namjesnik Panonije 50. n. e. Od Marka Aurelija povećava se njihov broj i

⁸ O. Seeck, o. c., 1552, 1561, E. Stein, o. c., 338.

⁹ P. Skok, Pojave vulgarno-latinskog jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije, izd. JAZU, knj. XXV, Zagreb 1915, 31—32; P. Tekavčić, Uvod u vulgarni latinitet, Zagreb 1970, 112, 155—157 i Izbor tekstova, 365.

¹⁰ O. Seeck, *comites*, col. 620—679.

pretvaraju se u neku vrst vijeća. Na čelu germanskih skupina koje ulaze u rimsku vojsku već u 5. stoljeću, a naročito onih konjaničkih koje su bile posebno rado primane, također su se nalazili *comites*, kako su na više mjesta zabilježeni u *Notitia dignitatum*.

Od Konstantina njihova služba nema samo karakter vijećnika ili savjetnika u vojnim poslovima, već im se namjenjuju i različite posebne službe i zadaci za potrebe vladara. Tako od 325. godine *comitiva* poprimaju posebnu funkciju u upravljanju rimskom državom. Već 316. (Cod. Theod., IX 1, 1; XII 1, 4) javljaju se pojedini *comites qui per provincias constituti sunt* ili *comites provinciarum*, a neki se nazivaju *comites dioecesium*. Skupa s drugim visokim carskim činovnicima javljaju se i *comites consistoriani* kao članovi carskoga ili državnoga vijeća. Oni su *clarissimi* iz senatskoga staleža, a nalaze se i *perfectissimi* iz viteškoga staleža (Ensslin, RE, VI HB, col. 1554, 24). U petome stoljeću nazivaju se i *viri inlustres*. Tada su oni *comites ordinis primi*, a nose i titulu *vir spectabilis* i sudjeluju s dva vodeća dvorska dostojanstvenika, kao što su *comes domesticus* i *comes intra palatium* ili *intra consistorium* u radu državnoga vijeća. Neki su dobijali naslov *comesa* kao počast bez neke određene funkcije. Imali su civilnu funkciju i razlikovali su se od *militares*, a od sredine petoga stoljeća pojavljuju se pojedini visoki vojni časnici kao *comites consistoriani*.¹¹ Članovi konzistorija uživali su velika prava, a broj im je varirao od 20 na dvoru cara Valentiniijana III (424—455) do 7 na dvoru Teodozija II (408—459). Iz vremena su dva takva funkcionera na natpisima iz Rima, čija titulatura sadrži gore spomenute kategorije: *Fl. Olbio Auxentio Drauco v(iro) c(larissimo) et inl(ustri), patriciae familiae / viro, senatus munis prompta devotione perfuncto, / comiti ordinis primi et vicario urbis Romae, comiti / sacri consistorii, praefecto urbis Romae etc.*, Dessau, ILS 1284, god. 441. *Fl(avio) Mero-baudi v(iro) s(pectabili) com(iti) s(acri) c(onsistorii)*, Dessau, ILS 2950, god. 435. Usporedi iz Salone: *depositio viri spectabilis Vipsaniani fili Lampridi c(larissimae) m(emoriae) viri*. Egger, Forsch. in Salona, III, no. 20, str. 153 — kršćanski natpis iz listopada 427. *Hic iacit Theodoracis fi(l)ius Eufrasio comiti* (isti tekst prije na grčkom), Egger, Forsch. II, no. 273. ... *com(iti) Hi[spaniarum?]*, Egger, Forsch. II, no. 201. Uspor. Forsch. III, no. 35. Natpis presbitera Johannesesa za titulu proconsula od Justinijana i titulu consularisa u gotsko vrijeme.

Vir spectabilis comes Illyrici je funkcija koja se, kako smo spomenuli, nalazi među dostojanstvenicima u *Not. dign. occidentis* (VII, 40). Postoji mišljenje da je ona bila posebno stvorena za Generida, vojnog zapovjednika (strategos) Dalmacije 409. godine, kako to spominje povjesničar Zosim (V, 46, 2) kada veli da je car Honorije »također stavio na čelo svima u Dalmaciji Generida, te ga postavi zapovjednikom i nad onima koji su čuvali Gornju Panoniju i Norike i Reciju, te što ih je god do Alpa«.¹² Inače u istom dijelu *Notitia dign.*

¹¹ O. Seeck, o. c., col. 645, 9; Idem, *consistorium*, PWRE, VII HB (1900), col. 931—932; *Daremberg — Saglio*, Dictionnaire..., T. I, 2, 1453, s. v. *consistorium*.

¹² O. Seeck, o. c., 656, 5; J. Ferluga, Uprava Dalmacije u ranovizantinsko doba, Beograd 1957, 19; R. Rogošić, Veliki Ilirik (284—395.) i njegova konačna dioba (396—437.), Zagreb 1962, 124—125.

(VII, XLV) opisana je shema ureda namjesnika provincije Dalmacije. On se naziva *praeses* i tu se veli da ostali *praesides* imaju ured (*officium*) kao ovaj dalmatinski. Sredinom petog stoljeća, kada je comes Marcellinus preuzeo vlast u Dalmaciji, on se označava kao *comes rei militaris*, što znači da ima civilnu i vojnu vlast.¹³ Slično i Nepotianus, otac Julija Nepota, kojega je car Leon 473. godine priznao kao »*magister militum Dalmatiae*«. ¹⁴ Posljednji praeses u Dalmaciji bio bi Apolonije Febadije, čiji natpis F. Bulić datira u kraj 5. ili početak 6. stoljeća, dočim je B. Saria skloniji nešto ranijoj dataciji.¹⁵

Nakon ubojstva Julija Nepota u Dioklecijanovoj palači 9. svibnja 480. i preuzimanja vlasti po Odoakru, u ime istočnoga cara Zenona, struktura uprave u Dalmaciji nije se mijenjala. Čini se da je ovaj vladar smatrao pokrajinu svojim patrimonijem (*res privata*). U tome je smislu ilustrativna darovnica kojom Odoakar 18. ožujka 489. daruje otok Mljet svome comesu domesticorum Pieriusu kao uzvrat za zajmove što ih je ovaj bio učinio vladaru.¹⁶ Ova darovnica odredila je i dataciju poznate kasnoantičke građevine u Polačama na Mljetu, koju je najvjerojatnije gradio sam Pierius, ali je ostala nedovršena jer je poginuo u bici Odoakra s Teodorihom na rijeci Addi 11. kolovoza 490. U ovoj ispravi spominje se ime provincije Dalmacije u množini: ... *et in provincia Dalmatiarum insulam Melitam* ... Oblik *provincia Dalmatiarum* javlja se, koliko je poznato, prvi put u Notitia dignitatum (*occ*), *Dalmatias* I, 86; *praeses Dalmatiarum* II, 13.¹⁷

Kada je nakon trogodišnje opsade Teodorihu konačno uspjelo blokirat i Ravennu i s mora, ušao je pobjednički u grad 5. ožujka 493. i oduzeo vlast Odoakru, da bi ga već 15. ožujka iste godine probo vlastitim mačem na svečanoj gozbi što ju je njemu u čast priredio. U razdoblju četrdesetogodišnjeg mira što je zavladao, Dalmacija je formalnim pristankom istočnog cara Anastazija, koji je 491. bio naslijedio Zenona, pripala Teodorihu. On se pokazao kao savjestan vladar pod

¹³ W. Ensslin, PWRE, XIV (1928), 1446; B. Saria, Dalmatia (als spätantike Provinz, PWRE Suppl. VII (1956), col. 33, 44; J. Wilkes, Dalmatia, London 1969, 320.

¹⁴ Cod. Iust., VI, 61, 5 od 1. lipnja 473; B. Saria, o. c., 30; J. Wilkes, o. c., 421.

¹⁵ F. Bulić, Iscrizione di un nuovo luogotenente della Dalmazia romana Apollonius Febadius del V—VI sec., BD, XXXII, 1909, 10. Bulić ga stavlja u kraj 5. ili početak 6. stoljeća, dok ga Saria datira ranije (PWRE, 1. c., col. 43, 12).

¹⁶ [*Viro inlustri*] *et magnifico fratri Odovacar rex. Ex sexcentis nonaginto solidis, quos magnitudini tuae humanitas nostra devoverat conferendos... et in provincia Dalmatiarum insulam Melitam ducent[os] solidos pensitantem... Actum Ravennae s(ub) d(ie) quintodecimo k(alendarum) aprilium, Probino v(iro) c(larissimo) consule.* Citat prema: M. Cagiano de Azevedo, Il *Palatium* di Porto Palazzo a Meleda, Tardo antico e alto medioevo, Accademia nazionale dei Lincei, anno CCCLXV — 1968, Quaderno no. 105, Roma 1968, 277; Uspor. O. Tjäder, Die nichtliterarischen lateinischen Papyri Italiens aus der Zeit 445—700, Acta Inst. Rom. Regni Sueciae 4, XIX, 1, 1955, 279—288.

¹⁷ M. Barada, Dalmatia Superior, Rad JAZU, knj. 270, Zagreb 1949, 93, veli da se oblik *Dalmatiarum* prvi put spominje u ovoj Odoakrovoj darovnici. Promaklo mu je ranije spominjanje u Notitia dignitatum. Vidi: J. Medini, Provincia Liburnia, Diadora 9, 1980, 426.

čijom upravom pokrajina doživljava svojevrsan procvat, kako to pokazuju pojedini spisi što ih je upućivao u raznim prigodama. Ti su spisi i pisma sačuvana u tekstovima njegova glavnoga tajnika i savjetnika Kasiodora Senatora, a izdao ih je Th. Mommsen pod nazivom *Variae* u *Monumenta Germaniae Historica*. Neprolazna je njegova zasluga u očuvanju antičke spisateljske baštine što ju je dao prepisivati na svome imanju u Vivariumu (danas Squillace u istoimenom zaljevu u južnoj Italiji) koja je tako sačuvana za potomstvo i nas. Kasiodor je jedini izvor za niz podataka o Dalmaciji njegova vremena o upravi, trgovini, rudarstvu.¹⁸

U istočnogotskom razdoblju pod Teodorihom javlja se kao upravitelj Dalmacije Got Osuin s titulom *vir inlustris comes Dalmatiae*, kako ga bilježi Kasiodor,¹⁹ i to godine 507/11. i 510/11. Po drugi put vrši istu službu pod Atalarihom, koji mu je potvrdio isti položaj čim je naslijedio Teodorih 526, s tim što sada nosi titulu *comes Dalmatarum et Saviae*. Atalarih veli za njega da je: *... et palatio nostro clarum et provinciis longa conversatione notissimum* (Cassiod., *Var.*, IX, 9). Iz istoga je razdoblja i titula koju nosi istočnogotski namjesnik *comes Pannoniae Sirmiensis*, koji je *vir inlustris* (Cassiod., *Var.*, III, 23. IV, 13. Uspor. Seeck, RE VII HB (1900), col. 661, 24). Ovakav namjesnik vršio je vojnu i građansku vlast, pa mu je glavna dužnost bila održavanje reda i mira i pravnoga poretka. Zato ga je Atalarih i potvrdio odmah nakon Teodorihove smrti. Pod njim su se nalazili dva principes od kojih se jedan bavio vojnim, a drugi civilnim i pravosudnim poslovima, ali vojni je bio viši po rangu. Oni upravljaju i Gotima i Rimljanima po formuli koju donosi Kasiodor, *Var.*, VII, 24, 2: *comiti quidem provinciarum potestas data est, sed tibi iudex ipse commissus est... et consensus tuus quaeritur, postquam voluntas iudicis explicatur*. Pored comesa za Rimljane je bio postavljen umjesto ranijeg civilnog namjesnika praesesa, upravitelj koji sada ima naslov i rang consularisa. Kao takav spominje se *Epiplanus vir spectabilis consularis provinciae Dalmatiae* za god. 525/26 (Cassiod., *Var.*, V, 24; Ensslin, RE VI HB (1929), col. 1566, 12). Osim upravne vlasti bio je odgovoran i za pobiranje poreza. *Comes provinciae* mogao je povjeriti vlast nižim organima pojedinih dijelova pokrajine. Takav je bio *comes insulae Curitanae et Celsinae* (Cassiod., *Var.*, VII, 16), najvjerojatnije otoka Krka i Cresa (*Curictanae et Crexinae*, kako bi valjda trebalo glasiti), koji je također bio Got.²⁰ Ovi su funkcioneri uživali i dio područja, prema nekima i trećinu, kao svoj patrimonij (Cassiod., *Var.*, VI, 9, 5). Morski promet, ribarenje i solane nadzirali su *tribuni maritimi* (Cassiod., *Var.*, XII, 24).

¹⁸ Za *cursus honorum* i djelovanje: E. Stein, *Histoire du Bas Empire*, t. II, Bruges 1949, 128—130 i 619. Treba razlikovati njegova oca Kasiodora, koji je služio pod Odoakrom i Teodorihom. Svojom karijerom uvelike ga je nadmašio njegov poznatiji i slaviji sin Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator, koji je naš izvor.

¹⁹ *Var.* I, 40. (Mon. Germ. Hist., Auct. antiq. XII, Momms., S. B. 6, 26) za god. 507/11., III, 99 i 510/11., IV, 9; W. Ensslin, Osuin, PWRE, XVIII (1942), col. 1854; B. Saria, o. c., col. 34.

²⁰ O. Seeck, *comites*, PWRE, VII HB, (1900), col. 642, 64; B. Saria, o. c., col. 45, 19.

Ausonius je i *Dalmatiarum consulens*. Oblik *consulens* je neuobičajen i nisam ga mogao pronaći u dostupnoj mi literaturi. Nema ga ni kod Dessaua, a ni kod Küblera u njegovim člancima *consul* i *consularis*. Vjerojatno ga treba shvatiti u istom značenju kao i *consularis*.²¹ U vrijeme principata je *consularis* u pravilu onaj koji je već vršio konzulsku službu, a u *Notitia dignitatum consularis* znači namjesnika pokrajine. *Consulens* je možda i koruptela klesara ili je to supstantivirani particip, jer je Ausonije i bio u toj funkciji kada je natpis isklesan.

Ostaci rimske građevine u Polači kod Strožanča

Međutim, ovo je duboko kasna antika, pa nas i ovaj neuobičajeni oblik ne mora čuditi.

Već u 3. a pogotovu u 4. stoljeću, konzulska titula nema ono značenje što ga je ranije sadržavala, jer ju dobivaju i ljudi izvan te funkcije. Da je izgubila svoje izvorno značenje i važnost svjedoči i činjenica da u *Notitia dignitatum* uopće nije spomenuta, pa za 4. stoljeće i ne znamo da li su i kako su postavljeni konzuli (*in consulatu honos sine labore suscipitur*, Mamert., *Grat. act. paneg.*, IX, 2). Međutim, ona postoji u 5. i dijelu 6. stoljeća, ali bez nekoga određenoga rasporeda, o

²¹ Kübler, *consularis*, PWRE, VII HB, (1900), col. 1111—37 i 1138—1242. Za našu temu vidi i *consul*, PWRE, VII HB, (1900), col. 1135—1136.

čemu vidi navedenu Küblerovu raspravu (col. 1133, 54). Središom 5. stoljeća, od 454. do kolovoza 468, kada je umoren u ekspediciji na Siciliji, vjerojatno po ljudima Gota Ricimera, Dalmacijom neovisno upravljala *comes rei militaris Marcellinus*. Gotski vladari, u želji da se pokažu kao nasljednici Rima, još daju svojim namjesnicima ovu titulu, koju kao posljednji nosi *Epiphanius vir spectabilis consularis Dalmatiae*. Konzulsko datiranje javlja se posljednji put u rimskoj državi 537, kada je po naređenju Justinijanovom počelo računanje po indikcijama i godina careva vladanja (Kübler, o. c., col. 1136, 42; Justinijanova Novella, 47).

Za razliku od consula, *consulares* se spominje u Notitia dignitatum kao upravitelji nekih pokrajina, dok pod Justinijanom ovu titulu nose namjesnici njegovih istočnih provincija, a on obnavlja i naslov proconsula.²² Justinijanov vojskovođa Mundus vodi 535. operacije u Dalmaciji protiv Gota i ima naslov *magister militum per Illyricum*. Bez obzira na neuobičajeni oblik riječi *consulens*, nema sumnje da njen smisao proizlazi iz prednjega dijela njegove titulature i da ga u ovo doba treba shvatiti kao oznaku namjesničkog položaja u provinciji Dalmaciji, po analogiji s drugim spomenutim dostojanstvenicima, jer je Auzonije nosilac najviših državnih funkcija.

Oštećeni početak riječi iza *consulens* pročitao sam kao PE i razriješio sa *perfectissimus*, jer je *comes consistoriarum*, kao i *spectabilis* mogao imati i titulu *perfectissimus*.²³ Osim toga veličina i broj slova ove riječi odgovarajuće popunjavu razmak ovoga oštećenoga dijela ploče natpisa. Moguće je pomišljati i na prijedlog *per* ili neku drugu riječ, ali više sam sklon predloženom rješenju. Ono, međutim, ne mijenja Auzonijevu visoku funkciju i položaj već ih i potvrđuje.

Pluralni oblik imena provincije *Dalmatiarum* je također povijesni problem, koji je dotaknuo M. Barada u svojoj raspravi »Dalmatia Superior«.²⁴ Kako sam već spomenuo ovaj se pluralni oblik prvi put javlja u mlađim dijelovima Notitia dignitatum (occ. I 86, II 31), dok se na drugim mjestima javlja u starijem obliku singulara (occ. XI 10. 23. 48. 66; XII 20; XLV 1ff.). Slijedeći kronološki spomen bilo bi također već spomenuto Odoakrovo darivanje otoka Mljeta — *Melite in provincia Dalmatiarum* comesu Pieriusu 489. godine. Kod Kasiodora se također javlja pluralni oblik *comes Dalmatiarum, Dalmatiarum patrimonium* (Var., VII, 1). Prva pomisao koja se javlja jest da je naziv nastao nakon Dioklecijanove reforme oko 297. kada je čitavo carstvo upravno podijeljeno na četiri prefektore (*Orientis, Illyrici, Galliarum, Italiae*), 13 dijeceza i 116 malih provincija. Dalmacija je bila podijeljena na Dalmaciju u užem smislu i na *Praevalis*, područje otprilike istočno od linije Budva — rijeka Drina,²⁵ pa se ta imena otada održavaju. Međutim, za Teodoriha Praevalitana nije nikada bila pod njegovom vlašću. Ova izričita distinkcija između dviju pokrajina sačuvana je i u kasnijim do-

²² Kübler o. c., col. 1142, 39; J. Ferluga, o. c., 24—25.

²³ O. Seeck, o. c., 671, 56. Cod. Theod. XI, 7, 5; W. Ensslin, *spectabilis*, PWRE, VI HB (1929), col. 1554, 25.

²⁴ M. Barada, 1. c.; B. Saria, o. c., 45, rezimira Baradu.

²⁵ B. Saria, 1. c.; F. Šišić, *Povijest Hrvata*, Zagreb 1925, 106.

kumentima. Tako papa Vigilije u jednome pismu đakonu Sebastijanu 549. spominje »*tam de Dalmatiarum patrimonium quam de Praevalitano*«. Zanimljivo je da se ovo imenovanje nalazi i u kasnijim srednjovjekovnim dokumentima od 8. stoljeća pa dalje, tako na pr. u aktima splitskoga sabora za Tomislava. Dalmacija je uvijek do Budve, a dalje Praevalitana.

Barada je pomišljao da je bizantska Dalmacija bila podijeljena na dijelove, jedan do Splita, a drugi od Splita do Budve. Objašnjenje ovog problema tražilo se i u ranoantičkoj podjeli rimske Dalmacije na tri sudbena konventa, skardonitanski, salonitanski i naronitanski (Plin., *N. h.*, 139 ff.). Međutim, kako to da se ova podjela javlja tek u kasnoj antici? Najvjerojatnije je da kasna antika dijeli Dalmaciju do Krke i onu sjeverozapadno od Krke, tj. teritorij antičke Liburnije do rijeke Arsije — Raše. Liburnija se spominje kao provincija u natpisu Lucija Artorija Kasta (CIL III 1919 = 8513 = 12813; Dessau, ILS 2770), koji je također bio nađen blizu crkve sv. Martina u Podstrani, gdje je Kastus bio i pokopan, vjerojatno na svome imanju. U svojoj bogatoj karijeri ovaj pripadnik viteškoga staleža bio je i *procurator centenarius provinciae Lib[urniae] iure] gladi*. Natpis je datiran u vrijeme cara Komoda, u 80-te godine drugoga stoljeća n. e. Složenu problematiku ovog natpisa obradio je u opsežnoj raspravi J. Medini, proširivši svoje istraživanje na teritorijalne i strateške probleme Liburnije u gotskom razdoblju kada je ona također bila izdvojeno područje.²⁶ To se zaključuje i iz podataka što su zabilježeni kod Anonimnog Kozmografa iz Ravenne, u glavi 22 njegove IV knjige, gdje se u dva navrata spominje *provincia Liburnia* (IV 31, IV 37). To je svakako odraz ranijih podjela iz kojih se razvio oblik *Dalmatiarum*, čiji bi začeci prema tome išli u 2. stoljeće n. e., definirali se u 3. za Dioklecijana, a nakon toga se ova podjela zadržala do kraja antike, pa i kasnije u zreлом srednjem vijeku.

Zanimljivo je da je ovdje negdje bila i grobnica L. Artorija Kasta koji je bio zakopan u sarkofagu s kojega potječe njegov natpis sačuvan u dva ulomka, kao i drugi kraći natpis, koji također potječe iz okolice Sv. Martina, gdje se spominje njegova karijera kao primipila V makedonske legije i prefektura u legiji VI Victrix (CIL III 12791 = 14224; Bulić, Bull. dalm., XXII, (1899), 209). Područje Pituntija — Podstrane je arheološki veoma bogato i zanimljivo od pretpovijesti pa dalje. U grčko vrijeme ovo zemljište je ulazilo u teritorij Epetija, koji se pružao od samoga Epetija — Stobreča do rta i brežuljka Mutograsa (Mons Crassus) oko 4,5 km istočnije. Tako je ovo bilo malo primorje omeđeno između dviju istaknutih točaka užeg područja na obali. Na Mutograsu su bili nađeni grobovi sa helenističkim posudama i rimskim republikanskim novcem, pa bi to išlo u 2. ili 3. stoljeće pr. n. e.²⁷ Iznad Velikog Mutograsa, prema obavijesti Jasne Jeličić i njenog rada o antičkim spomencima u Podstrani, nalazi se velika kamena gomila na položaju Pišćenica, koja vjerojatno predstavlja graničnu oznaku između teritorija Pituntina i Nerastina.

²⁶ J. Medini, o. c., 367, 394.

²⁷ F. Bulić, Bull. dalm., XXXIX, 1907, 143.

F. Bulić je kod nalaza natpisa o razgraničenju između Onastina i Nerastina (CIL III 8472, str. 1499 = Dessau, ILS 5948), koji se datira oko godine 37—38. n. e., primijetio da sa vrha brijega Greben, gdje je natpis nađen, blizu Krug — Jesenice, iznad groblja Sustjepan, vodi put koji ide ravno prema sjeveru, pa je to možda bila u natpisima spomenuta međa. Slično je vjerojatno i s ovom linijom koja ide od Mutograsa prema sjeveru. Pituntij se u rimsko doba nalazio blizu mora u okolini crkve sv. Martina oko koje je nađeno 25 rimskih natpisa i drugih spomenika. Još jedan vrijedan natpis o razgraničenju, onaj između Nerastina i Pituntina (CIL III 12794, str. 2131 = Dessau, ILS 5952), bio je nađen u Dubravi poljičkoj, na mjestu zvanom Krč, oko 1 km sjeverozapadno od crkve sv. Luke. Ovdje treba tražiti ilirske prethodnike antičkih naselja uz more, na gradinama ovog predjela kojih ima nekoliko. Ali da je takvih naselja bilo i uz more svjedoči zaselak koji je morao postojati na Mutograsu i kome pripadaju spomenuti grobovi, jer je Mutogras po svome položaju i obliku tipični gradinski lokalitet.²⁸

U rimsko vrijeme na ovom je području bio izvršen postupak zemljišne podjele, limitacije, i to sredinom prvoga stoljeća n. e., to znači nakon velike limitacije agera salonitanske kolonije, pa su i ovi natpisi o razgraničenju možda odraz nekih naknadnih sporova. Upravo iz sela Podstrane potječe jedan međaški kamen — terminus ove druge dedukcije.²⁹ Orijentacija glavnih linija limitacije karda i dekumana ovdje je nešto drukčija nego li na zapadnoj salonitanskoj strani potoka Žrnovnice. Ovo naknadno i drukčije orijentiranje od salonitanskog agera, koje nalazimo i oko Trogira, vjerojatno je zbog ranije postojeće grčke podjele zemljišta koja je morala biti načinjena i oko Epetija i Tragurija.³⁰

Na položaju oko Sv. Martina postoje ostaci antičkog tjeska za vino ili ulje, pa je ovdje sigurno bila prostrana villa rustica, antičko rimsko imanje, čiji je vlasnik u svoje vrijeme najvjerojatnije bio upravo L. Artorije Kastus, a u kasnoj antici možda i sam Ausonius. Da je ovdje bilo središte prostranog rimskoga imanja (fundus) potvrđuje i nadgrobnni natpis, koji je također nađen blizu crkvice sv. Martina; *Cania Urbanae / vilicae quae vixit ann(orum) LV / Cania Urbana filia T(itus) Attius / Verecundianus gener / matri incomparabili*, (CIL III 2118, str. 1013; F. Bulić, Bull. dalm., XIX, str. 145). Kanija Urbana je bila *vilica*, što znači nadstojnica imanja, što potvrđuje njegovu višu posjedničku kategoriju, a ta se bez sumnje zadržala tijekom čitave antike. Vjerojatno bi istraživanja na položaju Sv. Martina otkrila i postojanje nekog starokršćanskog objekta, kako je to čest slučaj na položajima antičkih vila na kojima se nalaze kasnije crkvice sa grobljima.

Možemo samo nagađati o kojem se pravu radi, a koje je bilo osporeno, kako to piše u natpisu (*ius negabatur*). Ja sam ga razriješio s pravom lova ili pravom dolaska, prilaza ili prolaza, što je i drugdje

²⁸ M. Zaninović, o. c., 17—19; B. Gabričević, o. c., 136.

²⁹ M. Suić, Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali, Zbornik Inst. za hist. nauke, Zadar 1955, 19—20.

³⁰ M. Zaninović, Greek Land Division at Pharos, Archaeologia iugoslavica, 20—21, Beograd 1980—1981 (1984), 91—95; Isti, Grčka podjela zemljišta u polju antičkoga Pharosa, Prilozi povijesti otoka Hvara VII, Hvar 1983, 3—10.

zabilježeno u natpisima (CIL III p. 2326 no. 14239⁴, Salona CIL III p. 2328¹⁷¹ no. 15053, Kosinj Gornji — Lomska Duliba). Znamo da je lov i u antici imao svoje propise i da je bio važan dopunski dio ishrane, pogotovo u vrijeme suša i drugih razdoblja gladi i kužnih bolesti, pa i drugih brojnih uzroka. Propisi su vrijedili i na moru i na kopnu. Bilo je npr. zabranjeno loviti po obrađenim površinama i određenim površinama u blizini gradova, pa je možda i u tome sporno pitanje što ga natpis spominje.³¹

Isto tako teško je odgovoriti koja su to najgora i teška vremena (*temporibus pessimis*) na koja natpis aludira. Iz svega što smo raščlanili jasno je, po mome uvjerenju, da natpis spada u vrijeme druge polovine 5. stoljeća, na što ukazuje Ausonijeva titulatura i njen kronološki slijed. Po njoj bih bio sklon pomicanju vremena natpisa prema kraju 5. ili početku 6. stoljeća, točnije u vrijeme gotske vlasti u Dalmaciji, na što bi ukazivale i druge osobe sa sličnim ili jednakim titulama iz toga vremena koje smo naprijed spomenuli. Mučno vrijeme druge polovine 5. stoljeća je u Dalmaciji razdoblje u kojem nijedan lokalni vladar ili namjesnik nije umro prirodnom smrću. Comes Marcelinusa je ubio Ricimer 476. na Siciliji kada je tamo vodio vojni pohod. U Dioklecijanovoj palači ubili su 9. svibnja 480. Victor i Ovida Julija Nepota, što je označilo kraj zapadnog rimskog carstva.³² Viktora i Ovidu pogubio je slijedeće godine Odoakar i postao gospodar Dalmacije. Njega je vlastitim mačem ubio na prevaru Teodorih, na gozbi u Ravenni 15. ožujka 493. I tako je čitavo razdoblje obilježeno borbom za vlast i ubojstvima, što se na različite načine moralo odražavati na još uvijek, u pojedinim dijelovima bogatu i sređenu provinciju u kojoj se grade raskošne bazilike, kao Honorijeva u Saloni (525—550). Možda se oznaka *pessimis* odnosi na neka od gornjih tragičnih zbivanja ili na neku prirodnu kataklizmu, potres ili glad, kužnu bolest ili slično, a možemo pomišljati i na Justinijanovo osvajanje Dalmacije (535—537). Nažalost, manjkavost natpisa ne omogućava nam točnije određivanje dotičnoga zbivanja.

Što se tiče imena Ausonius, njega nema u onomastikonu antičke Dalmacije. Kao gentilicij i kognomen javlja se po jedamput u Panoniji i Noriku. Kao kognomen javlja se po jedamput u Galiji Belgiki i Germaniji. Najpoznatiji je svakako Decimus Magnus Ausonius iz Burdigale — Bordeauxa (oko 310—395), pjesnik čuvenog spjeva o rijeci Moselli, retor i učitelj cara Gracijana koji ga je imenovao konzulom. Zanimljivo je da je jedno od najstarijih imena južne Italije bilo Ausonia. Obzirom na kronološke i titularno funkcijske podudarnosti javlja nam se i pomisao da su Ausonius i Osuin ista osoba, jednom s romaniziranim, a drugi put sa gotskim imenom.

Treba spomenuti i novootkrivenu kasnoantičku »palaču« u zaseoku Krcatovići u Ostrvici kod Gata u Poljicima, što ju je istražio i prikazao

³¹ *Ortl*, Jagd, PWRE, IX (1916), col. 563; *Daremborg — Saglio*, Dictionnaire, s. v. venatio, 697.

³² *M. Nikolanci*, »Dalmatinska dinastija« i propast Zapadnoga rimskoga carstva, Radovi Inst. za hrv. povijest 18, Zagreb 1985, 5—22.

Ž. Rapanić.³³ On je utvrdio i opredijelio njenu sličnost s Teodorihovom palačom u Galeati kod Forlija u Italiji. Po tome i po nekim drugim elementima datirao ju je u 5. a možda i u 6. stoljeće. Stoga nam se javlja pomisao nije li i ova palača lovačka »kuća« comesa Auzonija, kao što se pretpostavlja da je i ona na Mljetu bila comesa Pieriusa? Njeno se datiranje poklapa s vremenom comesa Auzonija ili Osuina, a nekako se i nalazi u području velikog imanja koje je moralo obuhvaćati ovo područje još iz vremena ranije antike.

U spomenutom radu o antičkim spomenicima u području Podstrane, J. Jeličić donosi osnovne podatke o značajnoj kasnoantičkoj građevini u Strožancu. Po svojim građevinskim svojstvima i rasporedu, zidovima sačuvanim i do 5—6 m visine, kao i po svome smještaju, predstavlja središte velikog imanja. S karakterističnim nazivom lokaliteta Polače, prema mišljenju kolegice Jeličić, ta je građevina najbliža svojim izgledom i drugim elementima kasnoantičkoj palači u Ostrvici. Bilo bi vrijedno istražiti i taj objekt, koji također spada u vrijeme Auzonijeva namjesništva, pa je možda bio i jedna od njegovih rezidencija.

Auzonijev natpis je obogatio škrtu prozopografiju naše kasne antike i, kako to obično biva, istovremeno otvorio niz novih pitanja na koje će, možda, neka buduća istraživanja i nalazi dati potpunije odgovore.

³³ Ž. Rapanić, Kasnoantička »palača« u Ostrvici kod Gata (Poljica). »Cetinska krajina od prehist. do dolaska Turaka«, Simpozij Hrvatskog arheološkog društva, Sinj, 3—6. lipnja 1980, Split 1984, 154, 156.

AVSONIVIS VIR SPECTABILIS

Nouveau gouverneur de la Dalmatie pendant la basse Antiquité

Marin Zaninović

L'inscription a été découverte en 1976, près de la petite église Saint-Martin, à proximité du village actuel de Podstrana — à environ 15 km à l'est de Split. C'est la zone de l'antique Pituntium connue par plusieurs inscriptions qui y ont été trouvées, par les vestiges de villas antiques et les traces d'un lointain peuplement. Il semble que la petite église actuelle de Saint-Martin soit située sur l'emplacement d'une antique villa rustica romaine, et il n'est pas exclu qu'une église paléochrétienne se trouve sous ses fondations.

La titulature du fragment conservé de l'inscription témoigne de la haute fonction d'Ausionius, qui était gouverneur de la Dalmatie et appartenait aux cercles les plus élevés de la Cour impériale. L'analyse de la titulature et sa chronologie placent cette inscription à la fin du Ve s. ou au début VIe s., le plus vraisemblablement à l'époque de la domination des Goths en Dalmatie, et plus précisément à l'époque de Théodoric. Des raisons historiques conduisent à ces suppositions, ainsi que les titres de certains autres fonctionnaires de la même époque à laquelle, pour les mêmes raisons, nous pouvons dater cette inscription, malheureusement incomplète, concernant Ausionius.